УДК 821.133.1’82.0
DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-11

ОЛЕНА ЧЕРНЯВСЬКА
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу
та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів (Дніпро)

ІРИНА РОЖДЕСТВЕНСЬКА
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу
та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів (Дніпро)

«СПОВІДЬ» Ж.-Ж. РУССО: ТЕХНІКИ ЕСТЕТИЧНОГО ВПЛИВУ ТА ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Мета дослідження – виявлення особливостей сучасного прочитання «Сповіді» Жан-Жака Руссо та засобів формування читацької рецепції. Теоретичною основою обрано концепцію літературної комунікації В. Ізера та Г.Р. Яусса, лінгво-комунікативну концепцію Р. Якобсона, теорію текста Ю. Лотмана. *Методи* дослідження – історико-функціональний, герменевтичний, рецептивний та метод теоретичного аналізу. Наукова новизна полягає в з’ясуванні та поясненні механізмів естетичного впливу літературного твору на читача шляхом пошуку спільного для автора й читача засобів і способів літературної комунікації, відчитування кодів Руссо, закладених автором у текст «Сповіді». Зокрема, простежено, як функціонує «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо у сучасній літературній комунікації, як горизонт тексту взаємодіє з горизонтом читацьких сподівань, які смисли «Сповіді» сучасний читач прочитує в першу чергу, а які – стали менш актуальними порівняно з літературною комунікацією XVIII ст.

У висновках зазначено, що спільний дискурсивний код автора й читача є запорукою успішної літературної комунікації та осмислення специфіки проекту руссоїстського життєпису. Водночас на ефективність комунікації впливає відмінність кодових змістів, пов’язана з часовою відстанню між автором і читачем та з нашаруванням у читацькій свідомості нових історичних і культурних цінностей. На змістовому рівні «Сповіді» виокремлено три головні теми: а) соціального походження автобіографічного героя, б) його конфлікту із суспільством, в) інтимного саморозкриття героя. У темі соціального походження автобіографічного героя актуалізовано цінності освіти і знання та свободи слова і свободи індивідуальності. У темі конфлікту героя та суспільства увиразнено ідею унікальності людини та її права на інакшість, права на особистісну свободу і будівництво власного життя. В аспекті саморозкриття смислу «Сповіді» актуалізовано трансформацію канонічної сповіді як покаяння, адресованого Богові, у літературний жанр сповідальної автобіографії, адресатом якої є звичайна людина – читач сповідального оповідання.

Ключові слова: автобіографія, горизонт читацьких сподівань, горизонт тексту, літературна комунікація, Ж.-Ж. Руссо, сповідь, читач.

Для цитування: Чернявська, О.К., Рождественська, І.Є. (2024). «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо: техніки естетичного впливу та формування читацької рецепції. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, № 1 (27), с. 165-176, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-11

For citation: Cherniavska, O., Rozhdestvenska, I. (2024). “Confessions” by J.-J. Rousseau: Techniques of Aesthetic Influence and Strategy of Reader’s Reception. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, vol. 1, issue 27, pp. 165-176, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-11

© *О. Чернявська, І. Рождественська, 2024*

Значущість творчості Ж.-Ж. Руссо для європейської культурної свідомості не потребує спеціального підтвердження. Його публіцистичні трактати увійшли в історію політичної та філософської думки, Руссо – автор роману «Еміль, або про виховання» вважається засновником педагогічних наук, роман «Юлія, або Нова Елоїза» визнано класичним взірцем сентименталізму, зрештою, його музичні твори та статті з теорії музики стали частиною історії цього виду мистецтва. Унікальною творчу спадщину Руссо робить і те, що протягом останніх майже двохсот п'ятдесяти років, що минули після смерті письменника, в кожну історичну епоху його ідеї залишаються доречними в дискусіях щодо проблем сучасності. Ключовим літературним здобутком, з яким пов'язують фундаментальний переворот або автобіографічну революцію, що спричинила переосмислення ролі автора у художньому творі, є «Сповідь», яку вважають перехідним етапом від мемуарів, писати які могли виключно аристократи, до демократичного жанру автобіографії. Тому не слабшає інтерес до постаті Руссо і у XXI ст. Про це свідчить значна кількість досліджень, які щорічно публікуються французькою, англійською, італійською, китайською, німецькою, польською мовами. Аналіз матеріалів збірників «Rousseau Studies» [L'Aminot, Labro, 2012] та «Annales J.-J. Rousseau» [Rueff, 2022] доводять, що наукові розвідки, присвячені Руссо, вийшли за межі літературознавства і перемістилися у сферу антропології, дискурсології, культурології, наратології, рецептивної естетики, теорії комунікації. Прочитання і осмислення творчої спадщини письменника дозволяє простежити, як змінюється рецепція творчості в рамках літературної культури різних історичних епох та систем цінностей.

У фокусі досліджень сучасних літературознавців перебувають перед усе автобіографічні твори Ж.-Ж. Руссо. До таких уналежнюють «Сповідь» (1765–1770), «Діалоги: Руссо судить Жан-Жака» (1774–1776), «Прогулянки самотнього мрійника» (1776–1778). «Сповідь» посідає в цьому ряду особливе місце, оскільки вважається, що у ній найяскравіше проявився літературний талант письменника, своєрідно реалізовано сплав досягнень рококо, сентименталізму, Просвітництва, сенсуалізму, намічено деякі аспекти майбутньої романтичної естетики, зроблено внесок у поглиблення психологічного аналізу. На рівні поетики «Сповідь» розглядається як твір, що заклав основи жанру художньої автобіографії і вважається одним із її класичних зразків.

Важливою передумовою для нового осмислення значення Руссо у літературному процесі XX ст. стало розуміння ролей автора і читача. Як зазначає М. Яніон, «у нього (Руссо) наявні всі ці проблеми і всі ці конфлікти, і труднощі творення мистецтва, творення автобіографії, які характерні для літератури XX-го століття» [Janion, 2001]. Аналізуючи особливості автобіографізму, дослідники відзначають, що у сучасній літературній комунікаціїї роль оповідача змінюється настільки, що веде до актуалізаціїї фігури реального автора. Автобіографізм і правдоподібність створеного ним світу стає інструментом для гри з читачем, глядачем, електоратом, що знайшло відображення у концепті прозорості як принципа публічного існування, на що звертає увагу М. Бєньчик [Bieńczyk, 2015, c. 96]. У позалітературній сфері навмисно імітована, наприклад, учасниками суспільно-політичного дискурсу сповідальність слугує прийомом порушення приватності і дає можливість автору маніпулювати свідомістю читача, слухача, глядача. З іншого боку, в сучасних наукових розвідках переосмислюється роль читача, який перестає бути просто об'єктом гри і включається в літературний процес як його суб'єкт, так само, як і автор. Як зазначає Жан Ебрар, «водночас із розворотом до вивчення історії культури як історії читання, відбулося воскресіння постаті читача в історії – у його відношенні до читаних текстів, до письменників тощо. А сама парадигма читання стала важливою парадигмою культурної діяльності людини в історії… Читач, відсутній досі в історії, оскільки до того часу творилася лише історія текстів, віднаходить належне йому місце. Він існує, діє, стає суб'єктом історії культури так само, як письменник» [Ебрар, 2016, с. 109–111].

Отже, можна припустити, що головні цінності спадщини Руссо для сучасного читача знаходяться не в художній, а в більш важливій, соціальній сфері, яку читач як учасник суспільно-політичної комунікації може зрозуміти, відчитати, усвідомити за допомогою художньої мови сповіді, створеної Ж.-Ж. Руссо.

У вітчизняному руссоїстському дискурсі переважають розправи, зосереджені на вивченні філософської та педагогічної спадщини Руссо. Натомість коло робіт, у яких

«Сповідь» розглядається в контексті літературного процесу, є відносно невеликим. Зокрема, Г. Шевців не обійшла увагою проблему впливу руссоїстського типу сповідальності на поетику «Поезії і правди» Гете [Шевців, 2006], а також дослідила модель дитинства «Сповіді» у контексті європейського спогадового письма XVIII–XIX сторіч [Шевців, 2017]. Увагу Л. Джигун привертає «Сповідь» як твір, що реалізує перехід жанру сповіді з релігійної сфери у світську і тим самим «набуває характеру європейського розумового дискурсу» [Джигун, 2018, с.112]. А. Стеценко висвітлює специфіку «Сповіді» Руссо шляхом порівняння особливостей художньої мови твору з мовою музики. У ході аналізу художнього простору «Сповіді» дослідниця пов'язує «омузичення» оповіді героя Руссо та зміну комунікативної ситуації «Я – Інший». «Герой об'єктивізує себе у мові (Д.А. Фостер) водночас як суб'єкт сповіді та її адресат, що продукує наголос на оповіді як естетичній діяльності з особливим значенням метаоповіді» [Стеценко, 2019, с. 8], – стверджує авторка.

Заслуговує на окрему увагу питання про терапевтичну роль жанру сповіді під час війни. Терапевтична функція сповіді, яку усвідомлює і використовує перед усе оповідач, переноситься і на читача. Авторка психологічної розвідки І. Гудінова стверджує, що у критичних життєвих ситуаціях сповідальна проза, в тому числі і «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо, здатна зцілювати людину з посттравматичними розладами [Гудінова, 2017].

Незважаючи на великий масив робіт, присвячених творчій спадщині Руссо як потужному інтелектуальному явищу, системне вивчення сповідальності у текстах письменика, заявлене як проблема, вимагає ґрунтовного дослідження. Це відкриває шляхи літературознавчого пошуку. Пильна увага до особливостей розуміння, як через різні форми авторської присутності автобіографічна проза Руссо вибудовує стосунки з читачем, допомогла б, з одного боку, заповнити наявну лакуну, а з іншого – актуалізувати нові смисли.

На матеріалі явищ, характерних для сучасної літературної комунікації, ми ставимо за *мету* з'ясувати, що робить «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо близькою і важливою для сучасного читача, які рецептивні механізми продукує текст, та виявити «потенціал впливу» (В. Ізер) тексту на читача.

На початку «Сповіді» Руссо запрошує читача на суд над ним і над собою. Жанр сповіді визначає певні норми комунікативної взаємодії між автором та читачем, насамперед передбачає конкретного адресата – перед усе самого себе, автора, потім читача. Присутність автора в тексті виражається як певна узагальнена свідомість, смислове начало, що стоїть за текстом і за допомогою тексту виражене в культурі. Якщо йдеться про свідомість, то вона має бути до когось звернена, бо без діалогічної спрямованості, як зазначав М. Бахтін, вона не має сенсу. Таким чином, смислове поле діалогу автора і читача будуть об'єктом вивчення у нашій статті. Отже для досягнення мети залучені метод теоретичного аналізу, історико-функціональний, герменевтичний та рецептивний *методи* дослідження.

Методологічною основою нашого дослідження стали ідеї Ганса Роберта Яусса та Вольфґанґа Ізера про літературну комунікацію [Яусс, 2009; Iser, 1979]. Модель літературної комунікації за аналогією з моделлю мовленнєвої комунікації Р.Якобсона [Якобсон, 2002, с.361], що застосовується для взаємодії (відправник – повідомлення – одержувач), розглянута з точки зору рецептивної поетики, описує можливість сприйняття повідомлення – розуміння смислу художнього твору. «Взаємодія між твором і реципієнтом завжди відбувається за посередництвом літературної комунікації», – зазначає Яусс [Яусс, 2009, с. 179]. Згідно з цією моделлю, літературна творчість та рецепція вимагає принаймні двох учасників: того, хто створює літературний текст, і того, хто його читає, причому сам художній текст виступає як повідомлення між автором та читачем: «автор водночас є «реципієнтом», для якого він починає писати. Внаслідок цих різноманітних дій зміст твору завжди складається в новий – як результат поєднання двох чинників: горизонту сподівань (або первинний код), що його передбачає твір, і горизонту досвіду (або вторинний код), який виникає завдяки реципієнтові» [Яусс, 2009, с. 179]. Завдання літературознавчого дослідження, як зазначає вчений – «віднайти літературну комунікацію», бо «саме через цю взаємодію реалізується безперервний обмін між автором, твором і читачем, між теперішнім і минулим досвідом мистецтва» [Яусс, 2009, с. 180]. В. Ізер визначав літературну комунікацію як процес стосунків між текстом і читачем, що здатен до саморегуляції [Iser, 1979, с.14]. Процес рецепції відбувається у взаємодії «горизонту читацьких сподівань» з

«горизонтом тексту». Принцип рецепції вчений описує як процес синтезу або «таненя» [Jauss, 1980, с.327] внутрішнього горизонту тексту та практично-життєвого гозизонту очікування читача. Літературна комунікація вибудовує сенси тексту, визнаючи діалогічні відносини між текстом та реципієнтом, причому горизонт множинності смислів тексту є плинним [Яусс, 2009, с. 180]. Таким чином, Яусс стверджує, що текст перетворюється на твір тільки тоді, коли його прочитано і якщо його прочитано, коли він справді сприймаються читацькою аудиторією. Завдяки такому підходу тексти минулого, вважає вчений, можуть зазвучати в унісон з теперішнім часом.

Хоча автор і читач відділені один від одного у просторі і часі, підґрунтям успішної комунікації є наявність кодів літературного виробництва та сприйняття, тобто правила написання та читання текстів. Автор та читач повинні віднайти спільну мову, щоб між ними відбулася вдала комунікація. Умовою розуміння тексту є опанування читачем мови твору, його кодів, такий адресат здатний актуалізувати комунікативні стратегії. З. Мітосек виокремлює цей важливий аспект літературної комунікації, зазначаючи, що вона не обмежується лише поетикою, але дозволяє вивчати проблему багатозначності літератури, «податливості твору на різні способи прочитання», «асиметрію між «кодами надання» та «кодами сприймання» [Мітосек, 2006, с. 212].

Вивчення закономірностей між кодами надання та кодами сприйняття здійснено у роботах з теорії тексту Ю. Лотмана. Лотман трактує процес комунікації як переклад з мови мого «Я» на мову твого «Ти», процес, за якого коди учасників не тотожні один одному, а лише перехрещуються, та, за висловом ученого, утворюють «множинності, що перетинаються» [Лотман, 1977, с. 12–13]. Ключовим у цьому аспекті позиціоновано виокремлення двох видів текстів: Т1 – текст найпростішого типу, що є мовби «упаковкою» для незмінного змісту комунікації, і Т2 (наприклад, художній текст) – складне утворення з нетривіальними відносинами між субтекстами. У другому випадку адресат виявляється тією інстанцією, завдяки якій запускаються механізми генерації нових повідомлень. Ю. Лотман описує формування смислу як складного явища, наголошуючи, що протягом історичного існування певного тексту різні, часом протилежні смисли, будують його розуміння. Для того, «щоб текст почав генерувати нові смисли, він має бути включений у комунікативну ситуацію, у якій виник би процес внутрішнього перекладу, семіотичного обміну між його підструктурами» [Лотман, 2009, с. 205]. «Відірваний від комунікаційних зв'язків, Т2 «не працює». Але варто включити його в комунікаційну структуру, почати пропускати через нього зовнішні повідомлення, як він починає функціонувати як генератор нових повідомлень і текстів. Варто зняти з полиці «Гамлета», прочитати його або поставити на сцені, підключивши до нього читача або глядача, як він почне функціонувати як генератор нових повідомлень і відносно автора, і відносно авдиторії, і відносно нього самого» [Лотман, 1992, с. 27]. Результатом взаємодії учасників літературної комунікації стають нові інтерпретації, що формують нові смисли первинного текста. Як зазначає Лотман, часом текст, щоб стати активним учасником літературної комунікації, повинен перетворитися зі «свого» на незнайомий і «чужий» щоб стати необхідним «для творчого розвитку «свого» або (що те ж саме) контакт з іншим «я» становить невід'ємну умову творчого розвитку «моєї» свідомості» [Лотман, 2009, с. 199]. Як показали спостереження, «Гамлет» – це не тільки текст Шекспіра, але й память про всі інтерпретації цього твору» [Лотман, 2010, с. 22], які формують нові смисли первинного текста.

У нашому дослідженні, присвяченому вивченню відмінностей рецепції, необхідно взяти до уваги наступні положення, сформульовані Ю. Лотманом:

- текст та його читач взаємодіють, пропонуючи власні системи культурних кодів;
- комунікація можлива при наявності спільної пам'яті;
- володіючи певним арсеналом кодів, можна визначити характеристики потенційного реципієнта та ідеального читача текста;
- реконструюючи тип спільної пам'яті текста та його реципієнта, можливо віднайти прихований в тексті образ читацької авдиторії [Лотман, 2010, с. 203–204].

Таким чином, рецепція постає суспільним явищем [Głowiński, 1998], що включає в себе різноманітні процеси, направлені на переосмислення та засвоєння тексту.

Розгляд рецепції «Сповіді» Руссо шляхом вивчення засобів вираження авторської позиції буде предметом нашої розвідки. Уважне прочитання розправ Г.Р. Яусса, В. Ізера та Ю. Лотмана дозволить здійснити спробу аналізу авторської риторики, що передбачає, за твердженням Т. Автухович, аналіз «структури авторського «я» та принципів авторського діалогу з миром і культурою» [Автухович, 2006, с. 15]. Обраний аспект дослідження дасть можливість представити версію сучасного прочитання «Сповіді», враховуючи сенси тексту, обумовлені пріоритетами читача.

У контексті концепцій Г.Р. Яусса, В. Ізера та Ю. Лотмана простежимо, яким чином починає функціонувати «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо у сучасній літературній комунікації, як горизонт тексту взаємодіє з горизонтом читацьких сподівань а також увиразнимо, які смисли «Сповіді» сучасний читач прочитує насамперед, а які – відходять на другий план, тобто з'ясуємо, як відбувається процес відчитування смислів, закладених автором у текст. Під смислами ми розуміємо концепти створеного автором художнього світу, осягнення яких вимагає від читача «відповідальної добудови смислового цілого» [Тyupa, 2017, с. 221] та продукування ним «багатоманітних значень» [Ебрар, 2016, с. 109]. Ще однією умовою розуміння смислу В. Тюпа називає спостережливість, що виражена у вразливості читача та його здатності до переживання, викликаних твором. Таким чином, умовою прочитання смислів уважаємо розрізнення суб'єктної організації тексту та об'єктної впорядкованості художнього враження.

Основним предметом нашого дослідження обрано «Сповідь» Ж.-Ж. Руссо із залученням, за потреби, начерку до неї під назвою «Мій портрет» (дату написання не встановлено). Аналіз проведено спираючись на ключові теми «Сповіді», котрі, за слушною думкою В. Тюпи, в контексті рецепції активують певні смисли (концепти) і сприяють «інкарнації смислу» [Тyupa, 2017, с. 221–222]. Таким чином, ґрунтуючись на переконанні, що обидва типи сприйняття тексту «Сповіді» по-різному моделюють процес рецепції і продукують нові смисли, можливо дослідити подібність/відмінність між способами сприйняття тексту, характерними для літературної комунікації XVIII ст. й сучасного прочитання.

Першою порушимо тему соціального походження автобіографічного героя. Руссо регулярно акцентує увагу читача на приналежності героя до так званого третього стану – до верстви ремісників, яка не має спадкового фінансового капіталу та живе за рахунок своєї професії і своєї праці. Вже у передмові до «Сповіді» Руссо чітко окреслює своє бачення. У Невшательському варіанті передмови він пише так: «Et qu'on n'objecte pas que n'étant qu'un homme du peuple, je n'ai rien à dire qui mérite l'attention des lecteurs» (*І нехай не заперечують, що, будучи лише людиною з народу, я не маю сказати нічого, що заслуговує на увагу читачів*[1]) [Rousseau, 1959, p. 1150]. Далі він продовжує: «Si j'ai pensé plus et mieux que les Rois, l'histoire de mon âme est plus intéressante que celle des leurs» (*Якщо я думав більше і краще за королів, то історія моєї душі цікавіша за їхню*) [Rousseau, 1959, p. 1150].

У начерку до «Сповіді» під назвою «Мій портрет» Руссо значно жорсткіше наполягає на своєму праві говорити про себе публічно: якщо є читачі, які вважають, що бідняк не гідний бути об'єктом всезагальної уваги, то Руссо адресує свій твір не їм. «Ce n'est pas pour ceux-là que j'écris» (*Я пишу не для них*) [Rousseau, 1959, p. 1120], – підсумовує він. Руссо заявляє про право людини говорити про себе – право говорити і бути почутою. Він говорить про свободу висловлювання, яка має залежати не від соціального становища автора, а виключно від сутності самих думок.

Для читача XVIII ст. ця ідея не становить основу світогляду. Згідно з його уявленнями, правом на публічність користуються переважно знатні особи, наділені високим соціальним статусом від народження. Тому Руссо вдається до аргументування свого права на суспільну увагу і повагу. Він послідовно демонструє, як його герой, обдарований самоук, не маючи системної освіти, самостійно опановує ціле коло наук: алгебру, геометрію, ботаніку, історію, філософію, географію, латину. Детально зображує процес самонавчання з усіма його складнощами й перипетіями. Показує читачеві-сучаснику, що навчання – це важка праця, яка приносить успіхи й невдачі. Про заняття латиною, обов'язковою для людини XVIII ст., пише так: «C'était mon étude la plus pénible, et dans laquelle je n'ai jamais fait de grands progrès. …

[1] Тут і далі переклад начерку «Мій портрет» – авторів статті.

Je me perdais dans ces foules de règles, et en apprenant la dernière, j'oubliais tout ce qui avait précédé. ... A force de temps et d'exercice je suis parvenu à lire assez couramment les auteurs latins, mais jamais à pouvoir ni parler ni écrire dans cette langue» [Rousseau, 1959, p. 238–239] («*Ці заняття були найважчими, і я ніколи не міг досягти в них особливих успіхів. … Я губився у великій кількості правил і, запам'ятовуючи останнє, забував усі попередні. … Із часом, завдяки вправам, я почав вільно читати латинських авторів, але так і не навчився писати й говорити цією мовою*» [Руссо, 2014, с. 228]). Руссо пояснює читачеві, що, набувши певного рівня знань, людина стає здатною осмислювати навколишній світ, а людина обдарована – перевлаштовувати, змінювати його на краще. І саме ця людська здатність, упевнений Руссо, найважливіша для суспільного прогресу. Руссо послідовно й наполегливо веде читача до думки, що продукування й розвиток суспільно корисних ідей важливіші за соціальний статус їх автора.

Натомість сучасний читач вже не потребує аргументів для ствердження права людини на власне висловлення. Він по іншому уявляє систему конвенцій і домовленостей, яка стоїть за текстом. Сучасний читач має в освітньому бекграунді знання про Велику французьку революцію 1789 р. (що стосується переважно моральної сфери), і тому соціальне походження людини не є для нього критерієм оцінки чи судження. З цієї перспективи сучасного читача можна вважати ідеальним читачем автобіографічних творів Руссо, тобто читачем, для якого теми, що були важливі для автора, дозволяють ідентифікувати себе з автором твору, для якого «Сповідь» постулює цінності людської індивідуальності й свободи слова. Маючи цей спільний з Руссо «фундамент» (за Р. Якобсоном, спільний код комунікації), сучасна читацька свідомість оприявнює в тексті ідеї про цінність знання та здатність людини до генерування нових смислів.

Показовим у «Сповіді» уважаємо епізод презентації опери «Сільський чаклун» у Парижі. Розповідь про подію перемежовується авторефлексією героя, який висловлює власну філософську й соціальну позицію. «J'étais ce jour-là dans le même équipage négligé qui m'était ordinaire; grande barbe et perruque assez mal peignée» [Rousseau, 1959, p. 377] («*Того дня я був у своєму звичайному недбалому вбранні з довгою бородою і в погано причесаній перуці*» [Руссо, 2014, с. 361]), – так описано появу героя в театрі на прем'єрі опери. Присутність на прем'єрі короля і знаті провокує героя на роздуми про своє соціальне становище, про можливість для плебея дорівнятися вищим сановникам завдяки своєму таланту.

У визначенні значущості «таланту» («генія») Руссо випереджає романтиків. Крім того, на рівні самосвідомості автобіографічного героя відчутне перекликання з ідеями трактатів «Міркування про походження й підстави нерівності...» (1755) і «Суспільний договір» (1762). На думку героя, його проникливий розум і обдарованість мають знівелювати соціальні відмінності. У своїх міркуваннях він висновує, що, окрім рівності із сильними світу цього, йому необхідна незалежність від них: «Je suis à ma place, puisque je vois jouer ma pièce, que j'y suis invité, que je ne l'ai faite que pour cela, et qu'après tout personne n'a plus de droit que moi-même à jouir du fruit de mon travail et de mes talents» [Rousseau, 1959, p. 378] («*Я на своєму місці, бо дивлюся постановку власної п'єси, мене запросили, і я для того й написав її, і, врешті-решт, ніхто не має більших прав, ніж я сам, втішатися плодом моєї праці і мого таланту*» [Руссо, 2014, с. 361]). У цьому бажанні не зважати на суспільну думку, навіть в одязі, Руссо – попередник витівок романтиків, що епатують товариство (пригадаємо легендарний червоний жилет Т. Готьє).

Ще одна тема, важлива в аспекті рецепції «Сповіді», – конфлікт особистості з суспільством. Тема нерозуміння, образ, підступності й переслідувань простежується в усій автобіографічній прозі Руссо, починаючи від начерків до «Сповіді» («Автобіографічний фрагмент» та «Мій портрет»), через саму «Сповідь», «Діалоги: Руссо судить Жан-Жака» і до «Прогулянок самотнього мрійника». Конфлікт посідає чільне місце в другій частині «Сповіді» і фактично стає рушійною силою сюжету. Руссо розвиває конфлікт поетапно, від окремих непорозумінь автобіографічного героя з покровителями й колом інтелектуалів до повсюдних цькувань і переслідувань. У цьому конфлікті суспільство схарактеризовано як злагоджена група людей, котра разом виступає проти наратора. Дії суспільства визначено

як «змова» (le complot) з метою знищення репутації Руссо. Письменник розцінює поведінку друзів і близьких як зраду, що, зауважимо, не завжди відповідало дійсності.

У прагненні пояснити читачеві причини й природу цього конфлікту герой вдається до багатослівних рефлексій у поєднанні з надмірною емоційністю і суб'єктивністю. Інколи він виходить за межі коректності та вдається до особистих образ, як, наприклад, на адресу мадам д'Епіне. До причин конфлікту Руссо уналежнює інтелектуальні дискусії з енциклопедистами (Вольтером, Дідро), матеріальні непорозуміння з видавцями або покровителями, особистісні (з Гольбахом, мадам д'Епіне, родичами Терези Левассер та ін.).

Для європейського читача XVIII ст., який чув про Руссо або читав його книги, ім'я автора було ім'ям конкретної людини із власною біографією, бо культ письменника, як зазначає М. Людвісяк, був пов'язаний з його особистістю [Ludwisiak M., 2007, p. 90], тому усі деталі конфлікту могли становити неабиякий інтерес. Для читача, який існує в сучасній культурі, перипетії конфлікту виявляються мало значущими й другорядними, натомість вагомим є факт цькування суспільством окремої людини, а також усвідомлення, що цькування відбувається тому, що ця людина не така, як усі, тобто вона інакша. Унікальність та інакшість автобіографічного героя увиразнено в епізоді відмови від королівської пенсії, яка могла б вирішити його фінансові проблеми та додати суспільної ваги й пошани.

Відмова героя від відзнаки, пропонованої особисто монархом, лишається незрозумілою для його оточення, тоді як для автобіографічного героя це непросте рішення – логічне й усебічно обґрунтоване. Серед причин відмови він називає поганий стан здоров'я та невміння вести світську бесіду на високому рівні. Головна ж причина пов'язана з філософськими поглядами автобіографічного героя: він переконаний, що для справжнього філософа завжди мають бути пріоритетними свобода вибору й моральна незалежність. Його поведінка і спосіб життя неодмінно мають відповідати проголошуваним принципам: «Adieu la vérité, la liberté, le courage. Comment oser desormais parler d'indépendance et de désinteressement? Il ne fallait plus que flatter ou me taire en recevant cette pension» [Rousseau, 1959, p. 380] («*Прощавай, істино, свободо і мужносте! Після цього я не наважився б міркувати про незалежність і безкорисливість. Прийнявши пенсію, мені довелося б лестити або мовчати*» [Руссо, 2014, с. 363–364]). Інтонація, що завершує низку важливих для Руссо соціально-етичних категорій, та дилема завершального висновку виразно відтворюють експресивно-емоційне напруження міркувань автобіографічного героя, чим утілено сентименталістський принцип поєднання інтелектуального й емоційного начал.

Ще один яскравий приклад увиразнення інакшості автобіографічного героя пов'язаний із його рішенням залишити Париж. І тут герой так само руйнує суспільні стереотипи, бо відомий успішний публіцист, філософ, письменник і композитор мав би жити столичним салонним життям (на королівську пенсію), а не усамітнюватися на лоні природи.

Сучасний реципієнт прочитує в тексті «Сповіді» мотив цькування через інакшість і поряд із ним палкий самозахист, відстоювання власної гідності, самовираження та свободи вибору. Зрештою, не вважаємо це дивним чи випадковим, адже ціннісний світогляд сучасної європейської людини сформовано, серед іншого, і під впливом руссоїстських ідей. Тож сьогоднішньому читачеві, для якого свобода є основною цінністю, вона перед усе оприявнюється у тексті та набуває особливої гостроти зараз, у контексті російсько-української війни.

Третій аспект «Сповіді», актуальний сьогодні, пов'язаний із саморозкриттям героя. Власне, весь твір як сповідальна автобіографія є саморозкриттям за жанровим визначенням, адже саморозкриття і саморефлексія визнані іманентними ознаками жанрів літератури особистого свідчення. Ми обмежимося одним типом руссоїстського саморозкриття – оповіддю про негідні вчинки героя.

Герой час від часу скоює негідні вчинки, і згадка про них має на меті виправдати для читача назву «Сповідь» на обкладинці. Руссо розповідає про крадіжку, заподіяну автобіографічним героєм, наприклад, під час його навчання у жорсткого та грубого гравера. Або у хрестоматійному епізоді з крадіжкою героєм красивої стрічки, у чому він

згодом звинуватив непричетну до злочину служницю і тим самим позбавив її роботи. Пізніше юний герой полишає свого приятеля пана Леметра посеред вулиці міста Ліон у момент, коли той мав напад епілепсії. У дорослому віці герой позбавляє своїх п'ятьох дітей батьківського піклування та віддає їх до виховного будинку. Цими зізнаннями (й іншими так само) Руссо ілюструє граничну відвертість, притаманну сповіді. Але це лише один з аспектів. Із перспективи сучасності виявляється, що сповідь як обряд саморозкриття й каяття перед Богом у Руссо набуває нового значення. Замість каяття читач бачить розкриття внутрішнього світу автора шляхом самоаналізу, самопояснення й самовиправдання, отже, адресат сповіді – Бог – замінюється читачем (у широкому сенсі – публікою). Сповідь перед обличчям Бога, таїнство сповідання, заявлене в назві, обертається переосмисленням канону. Зауважимо, що про нове наповнення концепту сповідальності в Руссо писали дослідники. Ж. Старобінський переконливо довів, що Бог відіграє в Руссо суто номінальну функцію, позаяк Руссо звертається до нього лише раз – у преамбулі: «Первісного звернення вочевидь недостатньо: правдивим має бути кожен епізод, тоді як Руссо не посилається на Господа в кожному епізоді свого життя» [Starobinsky, 2000, с. 225]. Перехід поняття «сповідь» з релігійної площини у світську пов'язують зі «Сповіддю» Руссо, хоча сповідь як жанр літератури особистого свідчення започатковано у «Сповіді» Св. Августина (397–400) та «Історії моїх поневірянь» П'єра Абеляра (1129). Форма сповіді, що лежить в основі європейської автобіографії, а саме у «Сповіді» Св. Августина, передбачала, як відзначає М. Чермінська [Czermińska, 2020, с. 48], обовязкову присутність слухача, якому сповідаються. Як зазначає Ф. Лежен, «Руссо нічого не вигадав, але все переосмислив» [Lejeune P., 2005]. З огляду на те, що точка зору автора стає важливішою, ніж сам об'єкт зображення, дослідник вважає сповідальну автобіографію Руссо революційною. Таким чином, текст Руссо завершує відхід від церковного канону самозображення.

Рефлексія щодо злочину посідає чимале місце в Першій книзі «Сповіді». У своїй суто авторській манері Руссо висвітлює тему спочатку на особисто-індивідуальному рівні, а згодом переходить до узагальнених міркувань. У такому ключі подано тему крадіжки, на яку наважився юний герой під час перебування підмайстром у недалекого, грубого, жорсткого й жадібного гравера. До речі, той факт, що гравер був справжнім фахівцем у своїй справі, в очах Руссо повністю знівельовано його моральними якостями. Руссо живо, емоційно та психологічно точно демонструє, яким чином невиправдана суворість, позбавлення найменших повсякденних радощів, обмеження особистої свободи пробуджують у підлітка негативні людські якості. Тут спостерігаємо певне передбачення естетики реалізму з його зображенням людини як продукту середовища. У прагненні захистити власну гідність юний герой чинить спротив у межах своїх можливостей. Однією з форм такого спротиву стає злочин.

Руссо не виправдовує свого героя, але психологічно обґрунтовує його вчинки. І в межах естетики Просвітництва вдається до моралізаторських рефлексій, спрямованих на виховання читача: «La convoitise et l'impuissance mènent toujours là. Voilà pourquoi tous les laquais sont fripons, et pourquoi tous les apprentifs doivent l'être: mais dans un état égal et tranquille, où tout ce qu'ils voient est à leur portée, ces derniers perdent en grandissant ce honteux penchant» [Rousseau, 1959, p. 32] («*Заздрість і безсилля завжди до злодійства й ведуть, – пише він. – Ось чому всі лакеї – шахраї, а підмайстри змушені ставати такими; але, досягнувши спокійного становища і дставши змогу вільно користуватися всім, що вони бачать, останні з роками втрачають цю ганебну схильність*» [Руссо, 2014, с. 29]).

Отже, Руссо екстраполює досвід свого героя на суспільство та водночас формує в читача негативне ставлення до злочину, зокрема через застосування лексем з негативною конотацією «заздрість», «злодійство», «шахраї», «ганебний». І це той випадок, коли авторський відсил сприймається однаково негативно і читачем епохи Просвітництва, і сучасним читачем (тобто, за термінологією Р. Якобсона, автор має з адресатом спільний код комунікації).

В інший спосіб читачеві подано випадок крадіжки грошей за квиток до опери. Героя запрошено до Паризької опери паном Франкеєм, який купує два квитки. На вході до

концертної зали герой раптом (і несподівано для себе) полишає пана Франкея, повертає квиток у касу, отримує за нього гроші і йде з театру. Випадок названо дивною сумішшю «un concours impayable d'effronterie et de bêtise» [Rousseau, 1959, p. 38] («*безсоромності й дурості*» [Руссо, 2014, с. 35]), «moins c'était un vol, plus c'était une infamie» [Rousseau, 1959, p. 39] («*не так крадіжкою, як підлістю*» [Руссо, 2014, с. 36]).

У цьому епізоді Руссо не виправдовує свого героя, не вдається до психологічного аналізу і так само не запрошує читача до розуміння. Його мета інша – показати, що людська природа буває дивною, непояснюваною та парадоксально неоднозначною, а також загострити читацьку увагу й запропонувати читачеві замислитися над тим, що не все в людині можна пояснити за допомогою логіки: «Comme jamais rien ne fut plus éloigné de mon humeur que ce trait-là, je le note, pour montrer qu'il y a des moments d'une espèce de délire, où il ne faut point juger des hommes par les actions» [Rousseau, 1959, p. 39] («*Ніщо не було таке чуже моїй вдачі, як цей учинок, то я відзначаю його, щоб показати, що бувають моменти якогось особливого божевілля; і в такі моменти не слід робити висновок про людину з її вчинків*» [Руссо, 2014, с. 35]). Руссо демонструє нову естетику сповіді: перенісши у світську публічну сферу, він наповнює її новим сенсом – адресована людям, рефлексія його сповіді рухається в напрямку від особисто-індивідуального до загальнолюдського й суспільного. У такому акцентуванні елемент особистого каяття втрачає свою доречність.

Отже, концепція літературної комунікації В. Ізера та Г.Р. Яусса та теорія тексту Ю. Лотмана виявилися продуктивними для дослідження специфіки функціонування «Сповіді» Ж.-Ж. Руссо в літературній комунікації XVIII та XXI ст. Спільний код автора й читача стає запорукою успішної комунікації й осмислення специфіки проєкту руссоїстського життєпису. Водночас спостерігаємо певну відмінність кодових змістів, пов'язану з часовою віддаленістю між автором і читачем та зі зміною культурних цінностей. Відтак, прочитання тексту з урахуванням читацького культурно-естетичного, морального й соціального досвіду XXI ст. акцентує інші смисли тексту.

У темі соціального походження автобіографічного героя, система цінностей та соціальний статус якого відрізняють його від оточення, замість права плебея на суспільну увагу (на що звертав увагу реципієнт XVIII ст.) в свідомості сучасного читача актуалізується цінність освіти і знання та свободи слова і свободи індивідуальності. У темі конфлікту героя й суспільства поза перипетіями переслідувань героя провідною стає ідея права людини на інакшість, права на особистісну свободу та право на вибір концепції власного життя. В аспекті саморозкриття в «Сповіді» актуалізовано трансформацію сповіді, адресованої Богові, у літературний жанр сповідальної автобіографії, що адресована людині – читачеві оповіді. Автобіографізм Руссо набуває суспільного значення. Саморозкриття героя, адресоване широкому колу читачів (від сучасників Руссо до сучасних читачів), має подвійну мету: по-перше, спонукати пережити разом з героєм його досвід і відповідно замислитися над власними вчинками, та, по-друге, поміркувати про суспільство загалом. Отже, сенси, закладені автором у текст, співзвучні з теперішнім часом. В такий спосіб художній текст реалізує суспільну функцію літератури.

Звичайно, виокремлені теми не є вичерпними як для «Сповіді», так і для автобіографічної прози Ж.-Ж. Руссо в цілому. Продовження дослідження означених питань розширить наші уявлення про читацьку рецепцію та сприятиме усвідомленню місця Ж.-Ж. Руссо в сучасному літературному й культурному просторі.

Список використаної літератури

Автухович, Т.Е. (2006). Риторические проекции авторского «Я». *Литературоведческий сборник. Проблема автора: онтология, типология, диалог,* 25, 12-31.

Гудінова, І.Л. (2017). Літературна сповідь як засіб подолання посттравматичних розладів. *Актуальні проблеми психології*, XI (15), 113-120.

Джигун, Л.М. (2018). Дискурсивний аналіз понять тревелог, щоденник, літературний портрет, сповідь. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства,* 23, 109-113.

Ебрар, Ж. (2016). Між оральністю і писемністю. Воскресіння читача. П. Родак (Ред.), *Письмо, книжка, лектура*. *Розмови: Ле Гофф, Шартьє, Ебрар, Фабр, Лежен* (с. 105-204). Варшава: Видавництво Варшавського університету.

Лотман, Ю.М. (1977). Текст и структура аудитории. *Ученые записки Тартуского государственного университета. Труды по знаковым системам*, 9 (422), 55-61.

Лотман, Ю.М. (1992). Мозг – текст – культура – искусственный интеллект. Л. Киселева (Ред.), *Избранные статьи* (Т. I, с. 25-33). Таллинн: Александра.

Лотман, Ю.М. (2009). До побудови теорії взаємодії культур (семіотичний аспект). Д. Наливайко (Ред.), *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія* (с. 195-213). Київ: Києво-Могилянська академія.

Лотман, Ю.М. (2010). Внутри мыслящих миров. Н.Г. Николаюк, Т.А. Шпак (Ред.), *Семиосфера* (с. 150-392). Санкт-Петербург: Исскуство-СПБ.

Мітосек, З. (2006). Структуралістські орієнтації в літературознавчих дослідженнях. Д. Уліцька (Ред.), *Література. Теорія. Методологія* (с. 198-216). Київ: Києво-Могилянська академія.

Руссо, Ж.-Ж. (2014). *Сповідь*. Харків: Фоліо.

Стеценко, А.С. (2019). *Сповідальна модальність французького роману доби модернізму: діалог літератури та музики* (Дис. канд. філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет, Київ.

Шевців, Г.М. (2017). Літературна презентація дитинства в європейському спогадовому письмі: від Просвітництва до романтизму. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*, 10, 213-223. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v10i0.1045

Шевців, Г.М. (2006). «Dichtung und Wahrheit» Гете у контексті жанрової традиції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка,* 28, 228-232.

Якобсон, Р. (2002). Лінгвістика і поетика. М. Зубрицька (Ред.), *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* (с. 465-487). Львів: Літопис.

Яусс, Г.Р. (2009). Рецептивна естетика і літературна комунікація. Д. Наливайко (Ред.), *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія* (с. 138-194). Київ: Києво-Могилянська академія.

Bieńczyk, M. (2015). *Przezroczystość*. Kraków: Wielka litera.

Czermińska, M. (2020). *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*. Kraków: Universitas.

Głowiński, M. (1998). *Dzieło wobec odbiorcy. Szkice z komunikacji literackiej*. Kraków: Universitas.

Iser, W. (1974). *The Implied Reader: Patterns in Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Iser, W. (1979). The Current Situation of Literary Theory: Key Concepts and the Imaginary. *New Literary History*, 11 (1), 1-20. DOI: https://doi.org/10.2307/468868

Janion, M. (2001). Marzenia samotnego wędrowca: jedność życia i tekstu. *Archiwum cyfrowe Marii Janion*. Відновлено з: https://janion.pl/items/show/35

Jauss, H.R. (1980). Czytelnik jako instancja nowej historii literatury. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1 (71), 319-339.

L'Aminot, T., Labro, C. (Eds.). (2012). *Rousseau Studies*. Genève: Slatkine.

Lejeune, P. (2005). *Rousseau et la révolution autobiographique*. Відновлено з: https://www.autopacte.org/Sur-les-pr%E9ambules-de-Rousseau.html

Ludwisiak, M. (2007). Postać Jana Jakuba Rousseau i jego wpływ na współczesnych. *Acta Universitis Lodziensis. Folia Historica*, 81, 87-108.

Rousseau, J.-J. (1959). *Oeuvres complètes. Les Confessions. Autres textes autobiographiques.* Paris, Gallimard.

Rueff, M. (Ed.). (2022). *Annales J.-J. Rousseau*. Genève: Georg Éditeur.

Starobinsky, J. (2000). Jean-Jacques Rousseau. Przejrzystość i przeszkoda oraz siedem esejów o Rousseau, przeł. J. Wojcieszak, Warszawa: Wydawnictwo KR.

Tyupa, V.I. (2017). Reader`s Skill. *SibScript*, 4, 219-224. DOI: https://doi.org/10.21603/2078-8975-2017-4-219-224

"CONFESSIONS" BY J.-J. ROUSSEAU: TECHNIQUES OF AESTHETIC INFLUENCE AND STRATEGY OF READER'S RECEPTION

Olena K. Cherniavska, University of Customs and Finance (Ukraine)
e-mail: chelena2076@gmail.com
Iryna Ye. Rozhdestvenska, University of Customs and Finance (Ukraine)
e-mail: rozhdestvenska@umsf.dp.ua
DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-11

Key words: *autobiography, confession, the horizon of reader expectations, the horizon of the text, literary communication, J.-J. Rousseau, reader.*

The study aims to explore the specific features of the modern reception of J.-J. Rousseau's "Confessions". The theoretical framework of the research is grounded on the ideas advanced by T. Avtuxovych, M.Czermińska, M.Głowiński, W.Iser, R. Jakobson, H.R.Jauss, P.Lejeune, Yu. Lotman, V.Tjupa, Zh. Starobinskiy and other scholars. The researchers describe the semiotic model of literary communication and the theory of the text by Yuri Lotman**.** The research was conducted using historic-functional, hermeneutic, receptive, and theoretical analysis *methods*. An attempt is made in this paper to show how the process of "decoding" the meanings intended by the author in the text takes place. In particular, the authors study how Rousseau's "Confessions" functions in the structure of modern literary communication. The specific objectives of the present study are the meanings of "Confessions" are read by the contemporary recipient and which ones are relegated to the background compared to the literary communication of the eighteenth century.

The common discourse code of the author and the reader is the key to successful communication and understanding of the specifics of the project of Rousseau's life writing. At the same time, the success and specificity of artistic communication are influenced by the difference in discourse code meanings related to the time distance between the author and the recipient and the layering of new historical and cultural patterns in the reader's consciousness. At the thematic level, three main themes are considered, including: a) the social origin of the autobiographical subject, b) his conflict with society, and c) the protagonist's intimate self-disclosure.

Thus, the article provides a detailed examination of the motif of the social origin of the autobiographical character. On the topic of the social origin of the character, instead of the plebeian's right to public attention for the contemporary reader, the value of education and knowledge, freedom of speech and individual liberty are being actualised. Of particular note is the theme of the conflict between a character and society, the idea of the human right to otherness, the right to personal liberty and the right to choose the concept of one's own life comes to the forefront. Thus, a literary text realises the social function of literature.

The reading of the character's self-disclosure by an attentive reader (from Rousseau's contemporary to modern readers) has a twofold purpose: first, to encourage everyone to live the experience of the character and thus to think about themselves, and second, to reflect on society as a whole. It testifies to the fact that in the aspect of self-disclosure of the meaning of "Confessions", the transformation of confession as an external form of a religious rite of repentance addressed to God into the narrative genre of confessional autobiography addressed to a human reader of the story is actualized. The study demonstrated a need for continuation of the study in the aspect of reader reception to contribute to the perception of its place in the contemporary literary and cultural space.

References

Avtuhovich, T.Ye. (2006). Ritoricheskie proekcii avtorskogo "Ja" [Rhetorical projections of the author`s "self"]. Literaturovedcheskij sbornik. Problema avtora: ontologija, tipologija, dialog [Literary Studies Collection. The Problem of the Author: Ontology, Typology, Dialog], vol. 25, pp. 12-32.

Bieńczyk, M. (2015). *Przezroczystość* [Transparency]. Warszawa, Wielka litera Pybl., 334 p.

Czermińska, M. (2020). *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie* [The Autobiographical Triangle. Testimony, Confession and Challenge]. Kraków, Universitas Publ., 432 p.

Dzhyhun, L.M. (2018). *Dyskursyvnyy analiz ponyat' treveloh, shchodennyk, literaturnyy portret, spovid'* [Discursive analysis of the concepts of travelogue, diary, literary portrait, confession]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva* [Modern Issues of Linguistics and Literary Studies], vol. 23, pp. 109-113.

Głowiński, M. (1998). *Dzieło wobec odbiorcy. Szkice z komunikacji literackiej* [The Piece to the Recipient. Sketches of Literary Communication]. Kraków, Universitas Publ., 423 p.

Hudinova, I.L. (2017). *Literaturna spovid iak zasib podolannia posttravmatychnykh rozladiv* [Literary confession as a way to overcome post-traumatic disorders]. *Aktualni problemy psykholohii* [Actual Issues of Psychology], vol. XI, issue 15, pp.113-120.

Iser, W. (1974). The Implied Reader: Patterns in Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 328 p.

Iser, W. (1979). The Current Situation of Literary Theory: Key Concepts and the Imaginary. *New Literary History*, vol. 11, issue 1, pp. 1-20. DOI: https://doi.org/10.2307/468868

Janion M. (2001). *Marzenia samotnego wędrowca: jedność życia i tekstu* [Dreams of a lonely wanderer: the unity of life and text]. *In Archiwum cyfrowe Marii Janion* [Maria Janion Digital Archive]. Available at: https://janion.pl/items/show/35

(Accessed 29 Aprile 2024).

Jauss, H.R. (1980). *Czytelnik jako instancja nowej historii literatury* [The reader as an Instance of a New History of Literature]. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* [Literary Diary: a Quarterly Journal Devoted to the History and Criticism of Polish Literature], vol. 71, issue 1, pp. 319-339.

L'Aminot, T., Labro, C. (eds.). (2012). Rousseau Studies. Genève, Slatkine Publ., 390 p.

Lejeune, P. (2005). *Rousseau et la révolution autobiographique* [Rousseau and the Autobiographic Revolution]. Available at: https://www.autopacte.org/Sur-les-pr%E9ambules-de-Rousseau.html (Accessed 29 Aprile 2024).

Lotman, Yu.M. (1977). Tekst i struktura auditorii [Text and audience structure]. *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta. Trudy po znakovym sistemam* [Scientific Notes of the State University of Tartu. Works on Sign Systems], vol. 9, issue 422, pp. 55-61.

Lotman, Yu.M. (1992). *Mozg – tekst – kul'tura – iskusstvennyy intellekt* [Brain – text – culture – artificial intelligence]. In L. Kiseleva (ed.). *Izbrannye stat'i. Vol. I: Stat'i po semiotike i tipologii kul'tury.* [Selected articles. Vol. I: Articles on Semiotics and Typology of Culture]. Tallinn, Alexandra Publ., pp. 25-33.

Lotman, Yu.M. (2009). *Do pobudovy teorii vzaiemodii kultur* (semiotychnyi aspekt). [Toward a theory of cultural interaction (semiotic aspect)]. In D.Nalyvaiko (ed.). *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody* [Modern Literary Comparative Studies: Strategies and Methods]. Kyiv, Kyievo-Mohylianska Akademiia Publ., pp. 195-213.

Lotman, Yu.M. (2010). *Vnutri myislyaschih mirov* [Inside the thinking worlds]. N.G. Nikolayuk, T.A. Shpak (eds.). *Semiosfera* [Semiosphere]. Saint-Petersburg, Isskustvo-SPB Publ., pp. 150-392.

Ludwisiak, M. (2007). *Postać Jana Jakuba Rousseau i jego wpływ na współczesnych* [The person of Jean Jacques Rousseau and his influence on the contemporaries]. *Acta Universitis Lodziensis. Folia Historica*, vol. 81, pp. 87-108.

Mitosek, Z. (2006). *Strukturalistski oriientatsii v literaturoznavchykh doslidzhenniakh* [Structuralist orientations in literary studies]. In D. Ulytska (ed.). *Literatura. Teoriya. Metodologiya* [Literature. Theory. Methodology]. Kyiv, Kyievo-Mohylianska Akademiia Publ., pp.198-216.

Hébrard, J. (2016). *Mizh oralnictiu i pysemnistiu* [Between oral and written]. P. Rodak (ed.). *Pysmo, knyzhka, lektura. Rozmovy: Le Hoff, Shartie, Ebrar, Fabr, Lezhen* [Writing, Book, Lecture. Conversations: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune]. Warsaw, Warsaw University Publ., pp. 105-204.

Rousseau, J.-J. (2014). *Spovid* [Confessions]. Kharkiv, Folio Publ., 665 p.

Rousseau, J.-J. (1959). *Oeuvres complètes. Les Confessions. Autres textes autobiographiques* [Complete Works. The Confessions. Other Autobiographical Texts]. Paris, Gallimard, 1969 p.

Rueff, M. (ed.). (2022). *Annales J.-J. Rousseau* [Annals of J.-J. Rousseau]. Genève, Georg Éditeur Publ., 653 p.

Starobinsky, J. (2000). *Jean-Jacques Rousseau. Przejrzystość i przeszkoda oraz siedem esejów o Rousseau* [Jean-Jacques Rousseau. Transparency and Obstruction and Seven Essays about Rousseau]. Warszawa, Wydawnictwo KR Publ., 306 p.

Stetsenko, A. (2019). *Spovidalna modalnist frantsuzkoho romanu doby modernizmu: dialoh literatury ta muzyky.* Diss. kand. filol. nauk [The confessional modality of the French modernist novel: a dialogue between literature and music. Cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 201 p.

Shevtsiv, H.M. (2017). *Literaturna prezentatsiya dytynstva v yevropeyskomu spohadovomu pysmi: vid Prosvitnytstva do romantyzmu* [Literary presentation of childhood in European memoir: from the Enlightenment to romanticism]. *Literatury svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist* [World Literature: Poetics, Mentality and Spirituality], vol. 10, pp. 213-223. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v10i0.1045

Shevtsiv, H.M. (2006). *«Dichtung und Wahrheit» Hete u konteksti zhanrovoyi tradytsiyi* ["Dichtung und Wahrheit" in the context of the genre tradition]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University], vol. 28, pp. 228-232.

Tyupa, V.I. (2017). Reader`s Skill. *SibScript*, vol. 4, p. 219–224. DOI: https://doi.org/10.21603/2078-8975-2017-4-219-224

Yakobson, R. (2002). *Linhvistyka i poetyka* [Linguistics and poetics]. In M. Zubrytska (ed.). *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st*. [Word. Sign. Discourse. Anthology of World Literary Criticism of the Twentieth Century]. Lviv, Litopys Publ., pp. 465-487.

Yauss, H.R. (2009). *Retseptyvna estetyka i literaturna komunikatsiia* [Receptive Esthetics and Literary Communication]. In D. Nalyvaiko (ed.). *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody* [Modern Literary Comparative Studies: Strategies and Methods]. Kyiv, Kyievo-Mohylianska Akademiia Publ., pp. 138-194.

Одержано 11.09.2023.